

...minden részletre

Rácz Péter Interjúja Anna Bentley és Daniel Warmuz műfordítókkal

Anna Bentley

Épp most fejezed be a Balassi Intézet egyéves műfordító kurzusát. A kurzus meglehetősen feszített tempója nem nagyon teszi lehetővé, hogy személyes dolgokról beszéljünk. Annyit mindenesetre tudok rólad, hogy férjed után jöttél Magyarországra, jószerevével itt tanultál meg magyarul. Hogy történt ez?

Az egyetem elvégzése után egy évig tanárképzésen tanultam az Oxfordi Egyetemen. A College-ben a hetente ismétlődő ünnepélyes vasárnap esti vacsora után – amire mindenkinek fekete talárt kellett felvenni – a posztgraduális hallgatók az úgynevezett Middle Common Roomban gyűltek össze. Ebben a kis csoportban volt néhány Soros-ösztöndíjas diák, későbbi férjem is köztük volt. Ez az 1993–94-es tanévben történt. Aztán két évig tanítottam egy középiskolában Észak-Angliában, s közben utazgattam Amerikába, mert a férjem a Cornell Egyetemre került PhD-t csinálni. Két év után úgy határoztunk, hogy inkább együtt akarunk lenni. Lemondtam a tanári állásomról és elutaztam New York államba, ahol önkéntesként angol nyelvet tanítottam, dolgoztam egy boltban, énekeltem egy kórusban. Nagyon élveztem ezt az időszakot. Aztán egy évre Magyarországra jöttünk, mert a férjem a szociológiai kutatását itt végezte. Kecskeméten laktunk. Az első magyarországi tapasztalatom tehát vidéki volt. A *Tanuljunk nyelveket!* sorozat magyar nyelvkönyvéből sajátítottam el a nyelvtani alapokat. Kecskeméten alig volt olyan, akivel tudtam volna angolul beszélni, tehát muszáj volt magyarul megszólalnom. Ebből a szempontból szerencse, hogy nem Pestre kerültünk.

Kecskeméten, a katonai bázison, a reptérnél tanítottam angolra a pilótákat, ez nagy élmény volt. Egyszer felvittek – na nem vadászgéppel, hanem – egy kétszemélyes magángéppel. Renge-teget fejlődött a nyelvtudásom, a végén már fel tudtam venni a telefont is. Aztán visszamentünk Amerikába, a Columbia Egyetemre, mert Szabolcs professzora átment oda, úgyhogy New York Cityben voltunk másfél évig. Ő még mindig tanult. Én meg latin-amerikai bevándorlókat tanítottam angolra Queensben, ez nagyon jó volt. Ekkor már e-maileket tudtam írni az anyósomnak, heti egyszer–kétszer kellett írnom. Közben volt két nagy fülműtétem. Ez azért fontos, mert másfél hónapig nem tudtam kimenni az utcára a hideg miatt, és nem utazhattam metróval a rezgése miatt. Úgyhogy ez idő alatt csak olvastam: az *Egri csillagokat* meg Jókait. Volt időm szótárral olvasni, és egyre jobban ment. A PhD után a férjem végül Budapesten egy nemzetközi tanácsadó cégnél kötött ki: haza akart jönni, mert sokáig volt távol az anyjától és a hazájától. Én lettem az angol mint idegen nyelv tanítására képesítő vizsgát. Lett állásom egy nyelviskolában, majd körülbelül egy év után terhes lettem az első gyerekemmel, a fiammal – és akkor bekerültem abba a világba, kismamák, gyermekorvosok közé, nagyon jóban lettem a házunkban lakó jogásznővel, aki szintén gyereket várt. Kezdetben mindkét gyerekemmel a Pető Intézetbe kellett járni, mert nem akartak

felülni, felállni. Egyre több tapasztalatom lett a különböző élethelyzetekben, hiszen mindenkivel magyarul kellett beszélnem. Újságot olvastam, keveset nyelviskolába is jártam, szóval a mindennapi életből sokat tanultam, és egyre bátrabban olvastam is.

Szinte akcentus nélkül beszéled a magyar nyelvet.

Szokták is dicsérni ezt. Beszéltem egy-két angol anyanyelvűvel, hallom az akcentusukat. Van egy barátnőm meg a karmesterem, akik inkább angolok, mint magyarok, szintén szinte akcentus nélkül beszélnek magyarul. Tehát képesek vagyunk (mi, angolok) az akcentus nélküli beszédre.

Talán mert zenével foglalkozol, egy kórusban énekelsz.

Lehet. Ez a harmadik idegen nyelvem a francia és a német után. De az olaszba és a hollandba is belekóstoltam. Már nem volt idegen az „ü” betű, viszont sokat szenvedtem a magyar bor és bőr szavakkal. Vagy ha egy sok szótagú szóban sok az e, akkor én egyszerűen megállok, gondolkodnom kell.

Rögtön elkezdted énekelni is?

Már Kecskeméten is énekeltem meg zenéltem. Anyósom – óvónőként mindenkit ismert – „elintézte”, hogy bekerüljek a Pedagógus Énekkarba a Kodály Intézetben, ott magyar darabokat énekelünk és értenem kellett mindent. Ezenkívül a zeneiskolában is és itt Pesten is játszottam a Műszaki Egyetem zenekarában brácsásként. Ezt abba kellett hagynom a gyerekek miatt. Mindez a nyelvtanulás miatt volt fontos, mert ezeknek a világoknak a szókincsét mind megtanultam. De ha egy bankba kellene elmennem, az katasztrófa lenne, azokat a kifejezéseket egyáltalán nem ismerem.

Hogy jött a műfordítás gondolata?

Fekete Istvántól olvastam a *Tüskevárt*, a *Téli bereket*, majd a *Vukot*, tehát az állatos könyveit olvastam. Minderről meséltem az édesanyámnak, aki amatőr madarász, és szerettem volna neki a *Vukot* angolul megmutatni. Gondoltam, fordítok belőle egy kicsit, hogy lássa, hogyan ír Fekete István az állatokról: a róka vagy a bagoly szemével mutatja meg a világot. Leültem és fordítottam a *Vukból* meg a *Húból* – és nem bírtam abbahagyni, annyira tetszett a folyamat. Aztán a *Csóból* lefordítottam egy részletet, elküldtem egy pályázatra Angliába. Nem kaptam visszajelzést. Aztán olvastam Nyulász Péter *Helka* című könyvét, ami a Balatonról szól gyerekeknek, nagyon ügyes. Egy gyerekirodalmat bemutató angol nyelvű honlapnak lefordítottam egy részletét, elküldtem, írtam is róla, kapcsolatba léptem a kiadóval, a Betűésztáival, és aztán ők kerestek engem egy évvel később, hogy fordítsam le mindhárom könyvből (mert trilógiáról van szó) az első fejezetet, mert bemutatnák a bolognai gyermekkönyv fesztiválon. Nagyon örültem és egész nyáron azon dolgoztam, kifizették, de talán a kiadónál lezajlott stábcseré miatt nem is vitték el a fordításomat a fesztiválra. Kicsit csalódtam, de azért jó élmény volt. A John Dryden fordítási pályázatra minden évben küldtem valamit, volt már népmese, Fekete István műveiből részletek, és ebben az évben a mestermunkámból, Dragomán György *Oroszlánkórusából* is küldtem fordítást. Aztán a lányomnak kellett nyári olvasmányként olvasnia Lázár Ervintől a *Szegény Dzsoni és Árnikát*, és éppen nem volt ötletem, hogy mit fordítsak.

Nagyon tetszett és lefordítottam az egészet. Elküldtem egy-két kiadónak egy részletét, lektori jelentéssel. Az angol Pushkin kiadó gyermek részlegétől hónapok múlva jött válasz, hogy érdekli őket. Nem hittem a szememnek. Kértek többet, küldtem is, hiszen az egész le volt fordítva, megint csend. Tavaly nyáron, a University of East Anglia nyári iskolájában bemutatták a kiadó szerkesztőjének – néhány hónap múlva megkötöttük a szerződést a Lázár-műre. 2019-re várható a megjelenés *Arnica, the Duck Princess* cím alatt.

Milyen tapasztalataid voltak ennél az első, nem felkérésre készült munkádnál? Voltak például hiányosságaid, amelyeket pótolnod kellett?

Igen, azt rögtön tapasztaltam, hogy a munka jót tesz mind az angol tudásomnak, mind a magyarnak. Mert bár folyékonyan olvastam, de nem nagyon szótárastam, ha nem ismertem egy szót, továbbmentem. De a fordításnál meg kellett állnom, utána kellett néznie a pontos jelentéseknek. És a nyelvhasználatom sem volt olyan szintű, mintha otthon éltem volna. Törni kellett a fejemet, hogy hogyan is mondjuk az adott mondatot jó angolsággal. Tudatosan kezdtem használni az irodalmi angolt, miközben a nyelv maga mindig is érdekelt.

Mi volt ilyenkor a probléma az első angol verzióddal? Nem volt eléggé angolos a struktúrája például?

Igen, ez most is gyakran előfordul, a mondat előszörre gyakran közelebb áll a magyar szórendhez, mint az angolhoz. A megoldás a folyamatos gyakorlás: fordítani, fordítani, fordítani! És mindig fel kell tennem a kérdést magamban: tényleg így mondjuk angolul? Még mindig rengeteget tanulok, hogy mire képes az angol nyelv a magyarhoz képest, meg miben különböznek.

Tudsz konkrét példát mondani?

Mi angolok büszkék vagyunk a szókincsünkre, mert tényleg gazdag, rengeteg szinonimája van minden egyes szónak. Mert volt az eredeti angol, aztán jött hozzá a francia, meg más hatások is érték, ezért lett nagyon gazdag a nyelvünk szinonimákban. Magyarban ez máshogy van. Viszont attól, hogy a magyarban vannak igekötők, azzal új ígét hozhatunk létre, árnyalatokat tudunk kifejezni, például az egyszerűséget, a kezdést, folyamatosságot, befejezettséget. S ez egy másik területen ad a magyarnak rugalmasságot. Van úgy, hogy fel kell adnom: ezt nem tudjuk angolul kifejezni. Jó példa még a hangutánzó szavak világa, szerintem a magyar sokkal gazdagabb ebből a szempontból. Néha a magyar hat-hét szót tud mondani arra, amit az angol csak két szóval tud kifejezni. A versfordításórán kritikát kellett írunk egy kötetéről, amiben a mi nyelvünkre fordított magyar versek vannak. Én egy kétnyelvű Radnóti-kötetet találtam és azt kellett megállapítanom, hogy ahol Radnóti egyszerű, alapvető szavakat használt, ott a fordító cifra, különleges, nagyon poétikus szót választott, és a kritikámban azt írtam, hogy ez nem helyes, túl költői, színes lett.

Ez egy örök kérése a fordítónak: teheti-e nyelviileg gazdagabbá fordítását, mint az eredeti volt. Természetesen nem célszerű megváltoztatni az eredeti stílusát. Az angol nyelvű Pilinszky sem lehet „színesebb”, mint az eredeti. – És ha most a jelenbe ugrunk: jelentkeztél a Balassi Intézet gazdag hagyománnyal rendelkező műfordító kurzusára.

De még előtte említeném a Magyarországon, Zánkán élő angol fordítót, Bernard Adamset, aki sok tapasztalattal rendelkezik. Már a műfordító kurzusra jelentkezésem előtt elküldtem neki a Fekete István-fordításaimat. Nagyon biztatott, ajánlást írt a pályázatomhoz. És elkezdtem ismerkedni a szakmával, kétszer is voltam a Magyar Műfordítók Egyesületének szakmai hétvégéjén mint egyetlen külföldi. Jó élmény volt. És ugyancsak voltam – tavaly először – a József Attila Kör műfordító táborában.

Mit vártál a Balassi Intézet műfordító kurzusától?

Korábban nem nagyon tudtam, kiket olvassak, mit fordítsak, mert nem tanultam intézményesen a magyar irodalomról. Többet akartam tudni az írókról és az életművekről, ismerkedni akartam az irodalmi világot jól ismerő emberekkel, vagyis többféle célom volt.

Minden hallgató fordítását egy anyanyelvi lektor, konzulens gondozza, mintha egy éven át lenne egy kiadói szerkesztő, mentorod. A te esetedben Owen Good az, aki néhány évvel ezelőtt a műfordító kurzus hallgatója volt még.

Vele tudtunk azokról a konkrét fordítói kihívásokról beszélni, amelyek az angol és a magyar nyelv közötti különbségekből adódnak. Owen több tapasztalattal rendelkezik, és meg tudja osztani velünk a visszatérő problémákra alkalmas megoldásait. Megtudtam például, hogy néha egyszerűen ki kell hagyni valamit, mert esetleg túlterheli az angol mondatot. Egy példa: Szeifert Natália *Az altató szerekéről* című regényében írja: „leakasztom a polc oldalába vert kis képszögről a kulcsokat.” Megmondja nemcsak, hogy milyen szög és hol van, hanem azt is, hogy a polcba verték be. Hiába próbáltam az utolsó információt beleilleszteni az angol mondatba, ezért megbeszéltünk, hogy szebb és mégis egyértelmű, ha ezt egyszerűen kihagyom. Arról is beszélünk, hogy a magyarban sokszor rugalmasabban kezelik az igeidőket, mint az angolban.

De volt itt egy másik munkátok is, ezt a műfordító csoport amerikai tagjával, Carolyn Haythornnal együtt csináltátok, amihez Owen Good adta a lehetőséget. Mesélnél erről?

A műfordításórán készített fordításainkat feltette az általa szerkesztett Hungarian Literature Online (hlo.hu) honlapra. Kellott írunk hozzá fordítói megjegyzéseket, utóbbi komoly munka, hiszen saját munkánkat kellett ebben tudatosítani, sőt minősíteni. Nem kevésbé fontos, hogy az adott szerző hozzájárulását is meg kellett szereznünk, és ha már csak a leszármazottai élnek, őket felkutatni olykor több hónapos kutatómunka. De ez is hozzátartozik a fordítás publikálásához.

Milyen magyar irodalmat olvastál a képzés előtt?

Sok évvel ezelőtt a férjem ajándékba adta Nadas *Párhuzamos történetekét*. Igyekeztem olvasni belőle, de abszolút nem voltam még érett hozzá. Akkor beleolvastam egy-két Esterházy-könyvbe, és nem tudtam semmit kezdeni vele. Azt hiszem, egyrészt azért, mert akkor a kortárs irodalom túl nehéz volt nekem, olykor nem tudtam megállapítani, miről beszélnek, miről szól. A kivétel talán Vámos Miklóstól a *Sánta kutya* volt, azt élveztem, és ez bátorított talán. Szabó Magdától is olvastam néhány regényt.

Mit gondolsz, a nyelv vagy az ismeretlen társadalmi háttér az oka, hogy a mai szerzőket nehezebben tudad megközelíteni?

Esterházynál az volt az érzésem, mintha valami kódrendszerben írt volna, sokszor nem tudtam, miről beszél. A Nádas-mű témája kicsit taszított is, és nem értettem eléggé, nem tudtam az emberekkel azonosítani. De azóta olvastam tőle egy rövidebb, régebbi művet, a *Biblia* címűt, ami könnyebben megközelítő volt és amit élvezni tudtam. Röviden: rossz választás volt őt a *Párhuzamos történetekkel* kezdeni. De tavaly a születésnapomra kértem a *Világoló részleteket*, és nagyon várom, hogy a képzés után hozzákezdhessek.

A képzés előtt az volt a véleményem, hogy azok a művek még nehezebbek számomra, ahol a cselekmény sokat ugrik, nem tudom követni. De most már edzettebbnek érzem magam ilyen nagy könyvek olvasásához. Esterházynál is a *Márk-változat* olvasása jobban ment, mint a képzés előtt ajánlott *A szív segédigéi*. Az ugyancsak ajánlott *Iskola a határont* elég simán el tudtam olvasni, bár az elején kicsit nehéz volt megérteni, hol vagyunk, mikor vagyunk, miről van szó.

A kórusban való éneklés azért jó neked, mert a képességed megvan hozzá, és jó egy közösséghez tartozni?

Igen, mindig énekeltem kórusban, már általános iskolában, most pedig a Gabrieli kórus tagja vagyok, aminek a vezetője, Richard Sólyom, most költözik vissza Angliába. Célja az volt, hogy az angol zenét megismertesse az itteniekkel: a capella, modern, anglikán darabok. Utódja, Alastair Cameron, szintén angol. A kórustagok többsége magyar, de vannak épp itt tartózkodó külföldi diákok, felnőttek is köztük. A korábbi karmester magyarul, majd angolul mondta az instrukcióit, az új angol karmesternek többek között én is tolmácsolok. Az éneklésről jut eszembe, hogy Gryllus Vilmossal volt még egy közös munkám. A dalait a gyerekeim miatt mind ismertem, és egyszer elküldték verseinek angol fordítását véleményezésre. Végül sok dalát lefordítottam, ami nagy kihívás volt, mert ugye rímek vannak benne és a ritmusnak abszolút stimmelnie kell.

Lám, efféle munkák – főleg angolul – gyakran megtalálják az embert, ami nem mindig szépirodalom, de érdekes.

Igen, egyik tanárkollégád közvetített egy munkát: a Nemzeti Galéria katalógusát kell majd angolra fordítanom. Aztán a segítségeddel kaptam Menyhért Anna: *Női irodalmi hagyomány* című könyvét, ami a jó nevű holland kiadónál, a Brill-Rodopinál fog megjelenni a *Women Writers in History* című sorozatban. Nemcsak fordítanom kell, hanem a magyar vonatkozásokat jegyzetekkel is el kell látnom a külföldi olvasóknak. És amellet meg kellett tanulnom alkudni, ami a fordítói honoráriumot illeti. Nem kis dolog.

Most, a képzés végéhez közeledve, hogy ítéled meg, azt kaptad az egy év alatt, amit vártál?

Azt vártam, hogy tájékozottabb leszek a magyar irodalomban és a fordítási munkám sokkal tudatosabb lesz, remélhetőleg kevés Leiter Jakabbal. És az irodalmi, fordítói világgal is reméltem a közelebbi ismeretséget. Azt hiszem, ezek a várakozások teljesültek. Találkoztam a klasszikus írók műveivel, de olyan abszolút kortárs szerző, mint Csutak Gabi novelláival is. Hála a kortárs líra- és

versfordításóráknak, annyira bátor lettem, hogy Nádasdy Ádám egyik versét elküldtem a neves angol *Modern Poetry in Translation* folyóirathoz. Vannak kapcsolataim más fordítókkal és a programjaikkal (Műfordítók Egyesülete, Magvető Café), már biztosabban tudom, mely folyóiratokat érdemes olvasni. A programokon értesülök a legújabb írókról, művekről. Személyesen érdekel még a fordításelmélet, erről nem sokat tanultunk, de ezt tudom pótolni olvasmányokkal. A JAK műfordító táborában csak egy napig voltam sajnos, éppen a képzés miatt. A Műfordítók szakmai hétvégéjén érdekes volt hallani a kiadói szerkesztő és a fordító konfliktusának a kezeléséről. A fordítás gyakorlata pedig azt erősítette meg, amire egyedül is rájöttem persze (vagy olvastam máshol, például Daniel Hahn blogjában), hogy mennyire kell figyelni minden részletre. Megtanultam azt is, hogy a szövegekben sok intertextuális utalás van, amire nem figyeltem volna fel, például arra, hogy Hajnóczy Péter fűtője, Kolhász Mihály, egy már létező német irodalmi figura után kapta a nevét, és az egész német történet fontos háttérrel ad a magyar szöveg értelmezésének. A drámaórák révén olyan előadásokat láttunk, és olyan színházakkal ismerkedtem meg, amelyekről nem is tudtam, hogy léteznek.

Daniel Warmuz

Hogy kerültél kapcsolatba a magyar nyelvvel és kultúrával? Mi volt a döntő élmény, ami arra sarkallt, hogy hivatásszerűen ezzel foglalkozz?

Magyarországra először tíz évvel ezelőtt jöttem, amikor Erasmus-ösztöndíjasként az ELTE-n tanultam egy évig. Akkor még lengyel szakos voltam Krakóban, csak Budapesten kezdtem tanulni magyarul, közben élveztem a város hangulatát. A döntő élmény? Inkább a kihívás számított – megtanulni azt az első látásra ijesztően nehéz nyelvet, és rajta keresztül azt, amit magyar kultúrának nevezünk, ami pedig komplex és sokarcú. Emlékszem, amikor véget ért a tanév, én még a múlt időt sem tudtam használni, nem beszélve szegény szókinccsemről. Mielőtt hazajöttem, megfogadtam, hogy bepótolom a hiányosságaimat, és még abban az évben beiratkoztam magyar szakra a krakkói egyetemre.

Volt-e szerepe a választásban a nyelvi hangzásnak, a földrajzi közelségnek, netán a családnak?

Az, hogy úgy döntöttem, Budapesten veszek részt részképzésben, inkább véletlen volt, legjobban az számított, hogy a város közel van Krakóhoz és rendkívül szép. De ha belegondolok, a családi háttér is fontos szerepet játszott a választásban. Édesapám a korai '80-as években több hónapon át vendégmunkásként dolgozott Budapesten, édesanyám testvéreimmel és nagyszüleimmel gyakran látogatták, így a családban sok magyarországi történet él azóta, a lengyel piacról vagy a legendás magyar vendégszeretetről. Mivel sokkal később jöttem világra, nem részesülhettem édesapám magyar kalandjában, de bizonyos értelemben most is ezt a szálát folytatom.

Mennyire volt meghatározó számodra a hagyományos magyar-lengyel orientáció?

A két nemzet gazdag történelmi és kulturális kapcsolatai akkor még nem voltak kulcsfontosságúak, inkább, amikor már magyar szakos lettem, segítették tudásomat bővíteni. Sokféle lengyel nyelvű kiadvány van Magyarországról, több magyar irodalmi művet fordítottak lengyelre, bár ezen a területen is még mindig van mit bepótolni. Aminek különösen örülök, az az, hogy különböző tevékenységeim során több olyan szakértővel találkoztam, akiknek korábban csak könyveit vagy cikkeiket ismertem. Például Kovács Istvánnal vagy Gömöri Györggyel állandó kapcsolatban vagyok mostanában. Ők nemcsak jó tanácsokat adnak, de egyenrangú kollégájaknak is tartanak, ami nagyon kedves.

Volt-e olyan esemény vagy olvasmány, ami a magyar irodalom iránt felkeltette az érdeklődésedet?

Még középiskolában Krasznahorkai László *Sátántangó* című regényét olvastam Elżbieta Sobolewska remek fordításában. Véletlenül került kezembe és ahelyett, hogy az érettségire készültem volna, azon törtem a fejem, hogy micsoda nyelvi közezből kell származnia a szerzőnek, hogy olyan elragadóan hosszú mondatokból egészen lenyűgöző történetet építsen föl. Utána, már Budapesten, Márai Sándor *Naplóját* olvastam, aminek köszönhetően még jobban megismertem a magyar kultúrát és történelmet. Róla és egy lengyel íróról, Gustaw Herling-Grudzińskiról írtam összehasonlító szakdolgozatot a polonisztikán, és a kutatások során a Magyarországon élő Tereza Worowskával, többek között Márai kiváló fordítójával is találkoztam. Emlékszem, egy meleg júliusi vasárnap volt, Tereza meghívott egy fagyfaltra, én pedig ragaszkodtam ahhoz, hogy nekem illenék fizetni. Erre azt mondta, hogy ha egyszer lefordítok egy könyvet, akkor lesz a vendégem. Nem sejtettem, hogy pár évvel később műfordítói mentorom lesz és beválthatom az ígéretemet.

Tereza Worowskával a Balassi Intézetben dolgoztál együtt, ahol előbb hungarológiát, majd egy évvel később műfordítást tanultál. Miben segített ez a két év?

Nem mondom, kemény volt, sokat kellett dolgozni és olvasni, de ennek köszönhetően még jobban meg tudtam érteni a magyar nyelv és irodalom sokrétűségét. Akkor alakult ki bennem a műfordítási hajlam. Te is ott voltál és fontos szerepet játszottál ebben a folyamatban, még most is emlékszem jó néhány tanácsodra, amikor nehezebb fordítói problémával volt dolgom. Ezenkívül gyakran vettem részt irodalmi rendezvényeken, találkoztam magyar írókkal vagy kritikusokkal. A Balassi Intézet képzései arra is lehetőséget teremtettek, hogy személyesen is megismerkedhessek a fordított szerzőkkel, néhányukkal máig kapcsolatban vagyok. Annak ellenére, hogy totális dilettáns voltam, ők mindig kedvesek és türelmesek voltak, ami nagyon sokat segített az irodalmi világba való „beilleszkedésemben”.

Nemrég bő egy hétig a Fordítóházban dolgoztál. Mivel foglalkoztál?

Kucsov Borisz *Félelem és reszketés Szabadkán* című drámáját fordítottam, ami az eleWator irodalmi folyóirat vajdasági különszámában jelenik meg nyáron. A Fordítóházat először a műfordítói képzéskor látogattam meg, amikor odavittél minket mestermunkáinkon dolgozni. Már nem tudom megszámolni, azóta hányszor jártam Balatonfüreden. Mindig szívesen megyek oda, nyáron és télen egyaránt. A háznak különleges hangulata van, jó benne dolgozni, mindig sokkal termékenyebb

vagyok ott, mint otthon. Szeretek böngészni az ottani könyvtárban, munkaszünetekben pedig jól ki lehet kapcsolódni a kertben. Ezenkívül kellemesek a balatoni séták, ha ott vagyok, mindig ellátogatok a Vaszary Galériába. Legutóbb kis túrát csináltam Déry Tibor füredi élete nyomán. Ami szintén fontos, hogy több magyar irodalommal foglalkozó fordítóval is lehet találkozni, tapasztalatot cserélni ott, megtudni, más országokban hogyan működik a könyvpiac, mennyire népszerű a magyar irodalom, kik a sikeres szerzők. Ha otthon dolgozom, legfeljebb a kutyámmal tudok beszélgetni, ott viszont elég belépni a konyhába, és máris lehet látni egy másik embert, aki szintén a magyar irodalmi nyelvvel birkózik. Nem vagyok ott egyedül.

A magyar nyelvi környezet vagy éppen a könyvtár segíti jobban a munkádat?

Mind a kettő fontos. Bár Lengyelországban vannak magyar ismerőseim és állandó kapcsolatban vagyok budapesti barátaimmal is, gyakran hiányzik a mindennapos magyar beszéd. Rendszeresen olvasok ezen a nyelven, igyekszem évente kétszer–háromszor Magyarországra látogatni, de az még mindig kevés ahhoz, hogy állandó kapcsolatban legyek a nyelvvel, ami a műfordításban is lényeges. Az a legfájdalmasabb, amikor beszédképességem leépülését észlelem vagy nehezen jutnak eszembe bizonyos szavak. De ha a fordítói munkáról van szó, akkor az anyanyelvet is kell ápolni folyamatosan, figyelni helyes használatára, és nyomon követni változásait. A legjobb megoldás: Krakkóban és Budapesten felváltva élni. Ami a könyvtárat illeti, szerencsére egyre több anyag megtalálható interneten is, viszont külföldön nehéz az újdonságokhoz vagy ritka dolgokhoz eljutni. Ha egy cikk megírásához vagy fordításhoz kell valami különleges kiadvány, azt kizárólag postával tudom meghozni, esetleg megkérhetek valakit, hogy beszkenelje. De még nehezebb rendszeresen színházba járni, évente több olyan előadás is van, amelyről le kell maradnom, és ezt már lehetetlen bepótolni.

Már több színházi előadáson találkoztunk, és tudok a magyar színházi érdeklődéséről. Ez hogy alakult ki?

Ez megint a Balassi Intézet műfordítói képzésének köszönhető, ahol Garai Judit dramaturg tanítványa voltam. Juci nemcsak megmutatta, hogyan lehet olvasni és értelmezni a színdarabokat, mit fontos figyelembe venni a fordításuk során, de az előadásokra is többször elvitt minket, folyamatosan ajánlott figyelemre méltó produkciókat és szövegeket. 2013-ban egy előadásban játszottam is, a PanoDráma 174/B *Az igazság szolgálói* című dokuszínházi darabjában az esküdtszék egyik tagjaként szerepeltem. Rendkívüli élmény volt közelről látni, hogyan születik egy előadás, a színészek hogyan nyúlnak hozzá a szövegekönvözhöz, milyen szerepet tölt be a rendező vagy a dramaturg. Ez a tapasztalat sokat segít a drámafordításban még most is.

Milyen drámákat fordítottál? Megjelentek vagy előadták őket?

A már említett Kucsov Boriszon kívül még három drámaíró, Pass Andrea, Mikó Csaba és Székely Csaba darabjait sikerült megjelentetnem eddig. Azok vagy a *Dialog* című magas színvonalú drámairodalmi havilapban vagy a tavalyi magyar drámaantológiában láttak napvilágot. Ezenkívül három fordításomat, Mikótól az *Apátlanok*, valamint Székelytől a *Szeretik a banánt, elvtársak?* és a *Bányavirág* című darabját felolvasó színház formájában mutatták be varsói és lódzi színházakban.

Van átfogó képed a kortárs magyar színházi kultúráról, esetleg írtál ilyenről?

A drámafordítás mellett szükségszerűnek tartom a magyar színházi élet nyomon követését. Igyekezem friss szövegeket olvasni, és amikor Pesten vagyok, legalább egy-két színházi előadásra próbálok elmenni. A *Dialog* folyóirat szerkesztősége kétszer is megbízott, hogy egy részletes áttekintést készítssek a magyar színházokról. Tavaly például az '56-os forradalomról szóló előadásokról írtam, amelyeket 2016-ban mutattak be Magyarországon a kerek évforduló miatt. Legutóbb interjút készítettem Kucsov Borisszal, akit többek között a vajdasági magyar színházról kérdezgettem.

A magyar drámaírók közül kiket tartasz figyelemre méltóknak? Van kedvenc színházad Magyarországon? Mi az, amit a magyar színházi szcéna a fejlett színházi étellel rendelkező lengyelországinak adni tud?

Ami leginkább vonz a magyar drámairodalomban, az a sokszínűség. Elég számba venni az eddig általam lefordított műveket, már azokon is látszik, hogyan különböznek egymástól a szerzők. Rajtuk kívül kiemelkedőnek találok még Pintér Béla, Háy János és Térey János darabjait. Ezenkívül a PanoDráma és a Forte Társulat tevékenységét követem mindig nyomon. Ha Budapesten vagyok, a Jurányiba, a Katonába és a Székény Színházba járok legszívesebben. Tavalyelőtt részt vettem a kortárs magyar dráma showcase-en, ahol néhány nap leforgása alatt több budapesti, vidéki, de határon túli előadást is láttam. Néhány lengyel kritikus, színházcsináló és szakértő is ott volt, ők biztosan jobban össze tudnák hasonlítani a két színházi világ sajátosságait. Én inkább átlagos színházstudással rendelkezem, soha nem tanultam ezt a szakmát, ezért a színpadot elsősorban a nézőtérrel figyelem – az első sorból, ahol drámaolvasóként és műfordítóként ülök. Tehát leginkább irodalmi szempontból tudom megítélni a színházi produkciókat. Azt látom például, hogy a kortárs magyar drámairodalom inkább szövegközpontú, az ember szavakkal kifejezett tragikumát dolgozza fel nagyon alaposan. A másik különbség az, hogy Magyarországon sokkal népszerűbb a költői színház, ami elsősorban a nemzeti színpadra vonatkozik. Ezenkívül jól látható a dramaturg szakma komoly hagyománya, miközben nálunk a rendezői színház népszerű. Lehet, hogy éppen ezért Lengyelországban gyakrabban mentem ki csalódottan a színházból.

Prózafordításhoz képest miben más drámákat fordítani?

A drámaszövegben kizárólag a párbeszéd sorából lehet kialakítani a cselekményt, az emberek karakterét, az általános hangulatot. Minél jobb a szöveg dramaturgiai, annál könnyebb a feladat. Igazi kihívás akkor következik, amikor más nyelvben kell ezt visszaadni, vagy inkább eljátszani. Mindig azt mondtad nekünk a szemináriumon, hogy először fejben kell látni az adott jelenetet vagy személyt, és csak utána lehet leírni szavakkal. Ez igaz, de itt, a drámafordításban talán a hasonlóság, a hasonlat fogalma érvényesebb. A megmunkált szövegnek elvileg minél jobban kell, hogy visszatükrözze az eredeti szándékát, de az már nem biztos, hogy utána a rendező és a színészek is ugyanazt adják elő saját eszközeikkel. Lehet, hogy az értelmezésük csak hasonló lesz az enyémhez, de az is előfordulhat – sajátos munkájuk eredményeként –, hogy akár teljesen (és jogosan!) eltér az enyémtől. Ebből kifolyólag van még egy lényeges különbség – a drámafordítás féltermék tulajdonképpen, ami csak a színpadon érvényesül igazán.

Tavaly jelent meg fordításodban Kiss Tibor Noétól az Inkognitó című regény. Mit adott neked ez a ritkaságszámba menő, vallomásos mű?

Elsősorban kihívást jelentett. Nincsen olyan mű, akár egy rövidebb szöveg, ami ne okozna kisebb-nagyobb problémákat, de az *Inkognitó* különleges tapasztalatot jelentett számomra. Amellett, hogy az eredeti szöveg megfontolt olvasást igényel, még a lengyel nyelvet is számon kellett kérnem. A regény bonyolult lelki, testi és társadalmi problémákkal küzdő főszereplőt állít elénk, akinek élete a nemi identitáskeresés körül forog, ami nyelvileg végéig el van takarva. A lengyel nyelv szigorúan megköveteli a női vagy férfi grammatikai forma használatát, ami nem minden esetben kerülhető meg. De akkor mit lehet csinálni egy olyan elbeszélő esetében, aki férfi, de nővé válásra vágyik, közben egyik nemmel se tud azonosulni teljesen? Így a nyelvi nehézségek révén többfajta kérdésig is eljutottam, aminek csupán egyik példája az, hogy merre húzódik a határ a szöveg hű átültetése és a fordító túlságos beavatkozása között. Ezekről és egyéb megfontolásaimról írtam a könyv utószavában.

Milyen volt a könyv lengyel visszhangja?

Nagyon jó volt, nem is számítottam arra, hogy a könyv megjelenése után két hónapon belül több mint tíz kritikát írnak róla. Nem tudnám megmondani, hogy sikerkönyv lett-e belőle, Kiss Tibor Noé teljesen ismeretlen szerző volt addig nálunk, és a lengyel könyvpiac, ahogy látom, eléggé körülményes, havonta több irodalmi kiadvány lát napvilágot, az olvasók is igényesek. A másik dolog, hogy a transzneműségről szóló szépirodalomnak, amelyre Lengyelországban vannak hazai példák is, annak ellenére, hogy szükségesnek és jelentősnek bizonyul, még mindig nehéz bejutnia a köztudatba, pedig rendkívül jó alkalmat teremtene szélesebb körű vita kezdeményezéséhez, akár szépirodalmi szempontból. Az *Inkognitó*-recenziók többsége általában pozitív volt, a kritikusok dicsérték Noé stílusát, megfontolták a regény fontosságát, de műfordítói munkámat is értékelték néhányan, ami nagyon jólesett. Ami érdekes, Magyarország társadalomkritikáját is megtalálni vélték a könyvben.

Járatos vagy tehát a drámában, olvasol és fordítasz (sőt írsz) esszéket, és kortárs prózát is fordítottál; tehát van benned elméleti igény is a rendszerezésre.

El tudom képzelni, hogy túl szélesnek tűnik az érdeklődési köröm, többször is hallottam, hogy akkor lehetünk megbízható szakértők, amikor csak egy-egy dologra, témára összpontosítjuk a figyelmünket. Nekem nehezen megy ez. Nincsen olyan irodalmi mű, amely csak úgy lebegne a levegőben, és ne állna mögötte szélesebb történelmi, kulturális, netán társadalmi háttér. Miközben egy könyvet fordítasz, többtucatnyi írást kell elolvasnod hozzá, utána pedig ötleted támad saját szöveg megírására. A kultúra összetettebb jelenség, mint gondolnánk, ha jól akarjuk megérteni és nyomon követni, többféle látószögből érdemes figyelni. És én igyekszem ezt csinálni. Az olvasás, az irodalomkutatás, a műfordítás és az írás pont erre valók számomra.

Egy fiatal, pályakezdő, de nagyon ambiciózus fordító – és így látlak téged – fokozatosan építi fel tudását a magyar kultúráról. Milyen terveid vannak ezen a téren, milyen nagy álmaid vannak szerzők, fordítandó művek terén?

Ahogy szépen fogalmaztad, még viszonylag kevés tapasztalattal és teljesítménnyel rendelkezem, ám minél többet foglalkozom a magyar irodalommal, annál több ötletem van. Ahogy mondják, evés közben jön meg az étvágy. Sajnos nem mindem ötlet válik tervvé, sok mindenre több idő kell. Egyrészt a már fordított szerzők további műveit szeretném megjelentetni lengyelül. Bizonyos értelemben felelősnek érzem magam értük, és tudatában vagyok annak, hogy gyakran a fordítón múlik, hogyan épül fel külföldi ismertségük, fogadtatásuk. Így azt szeretném, hogy Kiss Tibor Noé második regénye, az *Aludnod kellene* is napvilágot lásson Lengyelországban. Remeknek tartom, és bízom benne, hogy az itteni könyvpiacra is sikeres lesz. Emellett Pass Andrea többi drámáját is szívesen fordítanám, ha lesz rá igény. A *Napraforgó* című darabját láttam utoljára, ami azt bizonyította, hogy Andrea nemcsak kiváló író, de nagyszerű rendező is. Ezeken kívül a már korábban fordított Berta Zsolt *Kalef* című regénye vár megjelenésre. Ami viszont újabb ötleteimhez tartozik: az utóbbi időben a magyar esszéirodalom keltette fel különösen a figyelmemet, itt elsősorban Földényi F. László *A melankólia dicsérete* című legújabb kötetére, valamint a magyarsággal kapcsolatos és közép-európai témájú írásaira gondolok. Nem iszom előre a medve bőrére, de van rájuk egy potenciális kiadó. Ha ez nem lenne elég, jó barátom Miłosz Waligórski, aki szintén fordít magyar irodalmat, már hosszabb ideje próbál rábeszélni, hogy versfordításban is próbáljam ki magam, és Térey János verseit fordítsam (néhány darabot már lefordítottam egyébként). De a műfordítás mellett még saját írásaimnak is szentelem az időmet. Éppen esszét írok a Dunáról, amelyben bizonyos képeken, embereken és eseményeken keresztül megmutatom, milyen szerepet tölt be Budapest emlékezetében ez a folyó.

